

РОЗВИТОК ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ПЕРЕХІДНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Розглядаються проблеми розвитку освіти в Україні, інвестицій в освіту, як одного з напрямку інвестицій в людський капітал. Вказується на необхідність посилення ролі держави в цьому напрямку.

О.М. Мартин, Т.М. Бас – USUFWT

Education development in the context theory of man's capital in transition economics of Ukraine

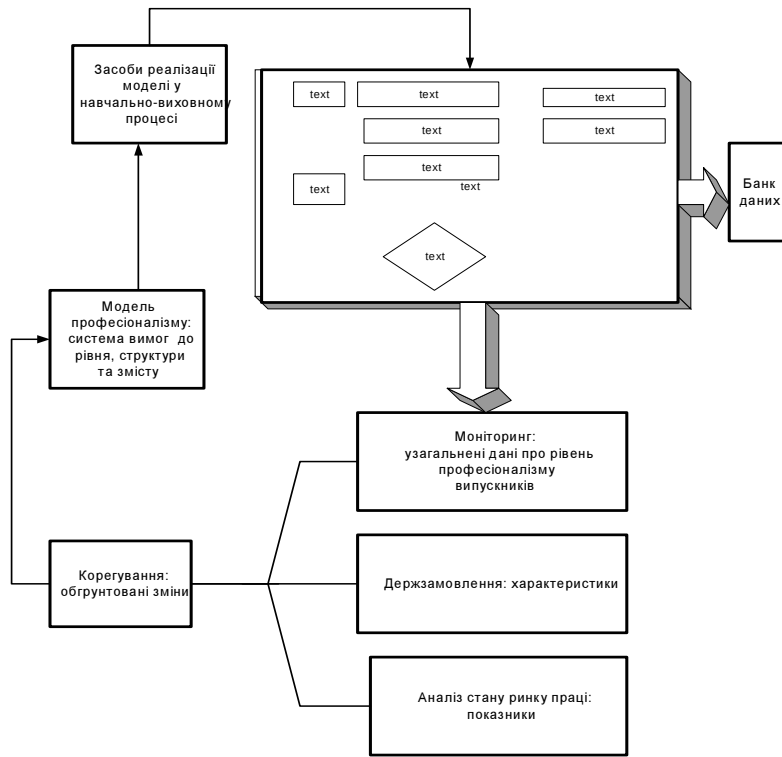
The problems of education development in Ukraine, investments in education as one of investment directions in man's capital are examined in the article. It should be pointed that it is necessary to strengthen the state's role in this direction.

Перехід до ринкової економіки в Україні супроводжується глобальними трансформаційними перетвореннями. Рушійною силою цих перетворень є людина, її особисті інтереси та умови їх ефективного забезпечення. Все інше в економічному середовищі виступає вторинним. Тому аналіз людського капіталу, напрямків інвестування в нього є актуальним для України.

Теорію людського капіталу в західній економічній науці інтенсивно почали розробляти наприкінці 50-х років ХХ століття. Робилися спроби врахувати реальні структурні зрушення, породжені науково-технічною революцією, та виявити роль людини в активізації цих процесів. Визнання економістами того факту, що людський капітал є надбанням кожної нації і виступає основною рушійною силою економічного і соціального прогресу, спричинили посилення інтересу до теорії людського капіталу. Професор Чикагського університету Гері С. Беккер отримав в 1992 році Нобелівську премію за "поширення сфери мікроекономічного аналізу на цілий ряд аспектів людської поведінки та взаємодії, включаючи неринкову поведінку [1]. У розвиток теорії людського капіталу значний внесок зробив і американський економіст Теодор Шульц, лауреат Нобелівської премії. Людський капітал вони розглядають як наявний у кожного запас продуктивних якостей (знань, навичок, здібностей, мотивацій до праці), які використовує людина в процесі виробничої діяльності і, які сприяють зростанню продуктивності праці.

Поняття "людський капітал" означає, що здібності людини, яким вона володіє, набувають форми капіталу і реалізуються повною мірою тільки в умовах розвинутого ринкового господарства. Людський капітал формується і розвивається в результаті інвестицій. Інвестиції в людський капітал – це будь-який захід, спрямований на підвищення кваліфікації і здібностей людини, продуктивності її праці. Це витрати на освіту, витрати на охорону здоров'я, витрати на географічну мобільність робочої сили. Продуктивність праці і відповідно заробітна плата визначається в першу чергу тим, скільки окрема сім'я витрачає на освіту.

В кінці ХХ ст. теорія людського капіталу розглядається в контексті глобалізації світової економіки. Сучасна теорія конкурентних переваг ствер-

Моніторинг - основа операційної моделі підвищення рівня соціальної захищеності випускників університету

Рис. 2. Моніторинг стану підготовки фахівців на факультеті, в університеті

Література

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – М.: Academia, 1999.
2. Fagerlind, Ingemar and Lawrence J. Saha. Education and National Development: A Comparative Perspective (Second Edition). – Butterworth-Heinemann, 1989. – P. 227.
3. Каленюк І. До питання про освітній потенціал країни// Економіка України, 2001, №11. – С. 70-77.
4. Конференція в Женеве – необхідно актуалізувати якість освіти/ <http://www.unesco.ru/news/jeneva2.htm> 03.02.02
5. Семів Л.К., Семів Р.А. Чинники реалізації державної регіональної політики. – У кн. Регіональна політика: методологія, методи, практика/ НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2001. – С. 246-269.
6. Дятлов С.А. Основы теории человеческого капитала. – СПб, 1994.
7. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества. – М.: Academia – НАУ, м. Київ, 1998.

джує, що конкурентні переваги нації, в першу чергу, залежать від кількості, кваліфікації і вартості робочої сили, а також від ресурсу знань (суми наукової, технічної та ринкової інформації) [2]. Це зумовлює в сучасних умовах посилення вимог до рівня освіти, кваліфікації працівників і рівня їх знань. В сучасному світовому господарстві місце конкретної країни визначається і надалі буде визначатися якісними параметрами людського капіталу, станом освіти та інтенсивністю використання досягнень науково-технічного прогресу.

Зниження обсягу випуску ВВП, зростання безробіття на ринку праці, зменшення реальних доходів населення і рівня життя є характерними для України в 90-х роках ХХ ст. Це ускладнило проблему інвестування в освіту. Сім'я, яка отримує низькі доходи, витрачає їх на споживання, не може робити будь-які заощадження. Небажання, а також неможливість інвестувати в освіту, в людський капітал може обернутися надалі виникнення у молодого покоління проблем з працевлаштуванням. У 2000 році на одного жителя дохід становив близько 146 грн. на місяць [3], а за 11 місяців 2001 року – 178,6 грн. [4]. В таких умовах якщо і є заощадження в окремих сім'ях, то вони мізерні. Особливих змін в напрямку зростання доходів населення не відбулося в останні два роки. Реальна заробітна плата за одинадцять місяців 2001 року порівняно з аналогічним періодом 2000 року зросла на 19,2 % [4].

Проблема низьких реальних доходів в Україні доповнюється проблемою заборгованості із заробітної плати. Позитивним явищем є те, що ця заборгованість постійно скорочується. На 1 лютого 2002 року вона становила 2637,35 млн. грн. [5]. Проте – це ще дуже велика сума.

Важливість на сучасному етапі високого рівня освіти та професійної підготовки найманих працівників, як найвагомішого критерію якісної характеристики людського капіталу, підтверджує досвід західних країн. Для цих країн світу зараз є характерним зростання витрат на розвиток освіти та підвищення кваліфікації робочої сили. Так, в 1990-х роках витрати на освіту в структурі ВВП в Австрії та Австралії становили 5,6 %, Канаді – 7 %, Норвегії – 7,5 %, Данії – 8,2 % [6], у США вони становили 7-8 % ВВП [7]. За часткою витрат на освіту у ВВП Україна поступається найрозвинутішим європейським країнам, що входять до ОЕСР, цей показник становив у 2000 р. 3,1 % у ВВП [8]. В 90-х роках в Україні спостерігалася чітка тенденція зниження витрат на освіту.

Рівень освіти та професійної підготовки найманих працівників характеризується кількістю років навчання. На початок 90-х років середня підготовка найманих працівників в західних країнах досягала рівня молодшого коледжу (14 років навчання). Так, для США вона становила в середньому 14,5 року, а для спеціалістів – 17,1 року. Вищу і середню спеціальну освіту в США мають 50 % торгових службовців, 24 % кваліфікованих робітників, 33 % працівників сфери послуг, практично всі спеціалісти і керівники [9].

За нашими підрахунками, в Україні станом на 1 січня 2001 р. у загальній чисельності працівників у національній економіці України 43,3 % працівників мали вищу освіту, причому 23,2 % працівників закінчили вищі навчальні заклади першого і другого рівнів акредитації, а 20,1 % працівників –

третього і четвертого рівнів акредитації [10]. В Україні за останні роки спостерігається позитивна тенденція – за подальшого скорочення загальної чисельності працюючих у більшості галузей економіки зростає насиченість цих галузей спеціалістами. Крім цього, зростає частка спеціалістів у деяких галузях.

На Україні не сформована ще сучасна структура попиту на українському ринку праці, яка б мала орієнтуватись на кваліфікованого працівника. Аналіз ринку праці свідчить, що із загального попиту на робочу силу на 1 січня 2000 року 68,2 % становили робочі місця для робітників з освітою в 11-12 років навчання, 6,6 % – це робочі місця, що не потребують професійної підготовки (максимально 10 років навчання) і тільки 25,3 % – це потреба в працівниках на посади службовців (12-15 років навчання) [11]. Відповідно ці показники станом на 1 січня 2002 року становили: 69,7 %, 6,1 %, 24,2 % [12].

Україна відстає від розвинутих країн Заходу і за рівнем освітнього потенціалу – кількості студентів на 100 тисяч населення. Коли прийняти цей показник в США за 100 %, то в Канаді він становить 99,6 %, Південній Кореї – 69,3 %, Україні – 32,7 % [13].

Статистика свідчить, що вищі навчальні заклади можуть прийняти тільки 30 % випускників середніх загальноосвітніх шкіл. Цей показник у розвинутих країнах світу перевищує 80 % [14]. В Україні зараз п'ята частина студентів навчається на платній основі [14]. Така форма навчання притаманна ринковим умовам, проте в Україні така форма економічно доступна тільки для вузького кола молоді, оскільки плата за навчання залежно від престижності спеціальності і вузу в декілька разів перевищує заробітки окремої особи. Тому необхідно гарантувати на державному рівні довгострокове кредитування освіти, що для значної частини країн світу є конституційною нормою.

Для України корисним є запозичення досвіду країн з розвинутою ринковою економікою щодо створення різноманітних програм фінансової допомоги соціально незахищеним категоріям населення для здобуття вищої освіти. Наприклад, міністерство освіти США здійснює такі головні програми фінансової допомоги студентам: федеральні гранти Пелла, федеральні гранти додаткових освітніх можливостей (FSEOG), федеральні Перкінсівські позички та інші. В цьому напрямі Україна зробила вже перші кроки. Так, Фонд інтелектуальної співпраці "Україна – ХХІ століття", починаючи з 2001/2002 навчального року почала надавати гранти у найпрестижніших університетах переможцям Всеукраїнської універсиади "Інтелектуал ХХІ століття". Заслужовує на увагу досвід Інституту лінгвістики і права, адміністрація якого надає кредити на освіту студентам з малозабезпечених сімей.

В Україні в 90-х роках економічна криза і скорочення зайнятості сприяли деградації людського капіталу, отримані освіта, знання, кваліфікація нерідко ставали непотрібними внаслідок закриття багатьох підприємств. Спеціалісти з вищою освітою змушені працювати на базарах або в інших місцях, які не вимагають досягнутого високого рівня освіти. За таких умов об'єктивно виникло явище міграції робочої сили за кордон. Інтелектуальний капітал країни, на підготовку якого було витрачено великі кошти, без жодної компенсації починає працювати на інші країни. За підрахунками західних

економістів, еміграція висококваліфікованого спеціаліста рівнозначна інвестиції в економіку вибраної ним країни мільйона доларів [15]. За різними підрахунками, в 90-і роки XX століття Україна втратила від 15 до 20 % інтелектуального потенціалу в результаті еміграції найбільш підготовленої робочої сили. [15]. Це, як вважають економісти, досягнуто поріг "критичної маси" інтелектуальної еміграції, за яким можливі незворотні наслідки.

Наведені дані свідчать, що в Україні в сфері людського капіталу існує чимало проблем. Проте без активної участі держави ці проблеми вирішити важко. Вже сьогодні необхідно розробляти програми фінансової допомоги малозабезпеченим для здобуття вищої освіти, програми по збільшенню інвестицій в освіту. Сподіваємося, що економічне зростання в Україні змінить підхід до фінансування освіти, яке в найближчому майбутньому відповідатиме сучасним вимогам.

Література

1. Капелюшников Р.И. Экономический подход Гэри Беккера к человеческому поведению// США: экономика, политика, идеология. – 1993, № 11. – С. 17.
2. Портер М. Международная конкуренция/ Пер. с англ. – М.: Международные отношения, 1993.
3. Розраховано за даними: Статистичний щорічник України за 2000 рік/ Державний комітет статистики України. – К.: Техніка, 2001. – С. 382.
4. Економіка України в 2001 році: у дзеркалі статистики/ Урядовий кур'єр, 2002, 24 січня, № 15. – С. 7.
5. Економіка України в січні-лютому: у дзеркалі статистики/ Урядовий кур'єр, 2002, 21 березня, № 54. – С. 5.
6. На порозі 21 века. Доклад о мировом развитии 1999/2000 года. – М.: Весь мир, 2000. – С. 224-225.
7. Новиков В. Кредитування вищої освіти (іноземний досвід)//Економіка України. – 2000. – № 4. – С. 75.
8. Каленюк І. До питання про освітній потенціал країни// Економіка України. – 2001. – № 11. – С. 75.
9. Калькова В., Тоффер О. Смещение власти: знание, богатство и принуждение на пороге XXI века. – М.: ИНИОН АН СССР, 1991. – С. 95.
10. Розраховано за даними: Статистичний щорічник України за 2000 рік/Держкомстат України. – К.: Техніка, 2001. – С. 369.
11. Розраховано за даними: Статистичний щорічник України за 1999 рік/ Держкомстат України. – К.: Техніка, 2000. – С. 378.
12. Розраховано за даними: Статистичний щорічник України за 1999 рік/Держкомстат України. – К.: Техніка, 2000. – С. 355.
13. Мочерний С., Срохін Ф. та ін. Основы економічної теорії. – К. 6 ВЦ Академія, 1997. – С. 411.
14. Пона Д. Людський капітал, або рушійна сила інтересів// Віче. – 1998. – № 5. – С. 47-61.
15. Колот А. Глобалізація економіки та її вплив на соціально-трудова сферу// Україна: аспекти праці. – 2001, № 3. – С. 25.

УДК 336.226.112.1

Асист. О.А. Григор'єв – УкрДЛТУ

ЗАРОБІТНА ПЛАТА ТА ПОДАТКИ

Розглянута існуюча система оплати праці, її форми і структура, а також утримання і нарахування на заробітну плату.

Ключові слова: заробітна плата, страхування, податки.

Assistant O.A. Grigor'ev – USUFWT

Заробітна плата та податки

Considered being labors payment system, her forms and structure, and also upkeep and extra charge on salary.

Key words: заробітна плата, страхування, податки.

З того часу, як виникла наймана робоча сила, її супроводжу ще таке поняття, як оплата праці. Спочатку ця оплата проводилась у вигляді натуроплати. З появою грошей заробітна плата почала виплачуватись в грошових одиницях. За весь час еволюції людства заробітна плата також зазнала різноманітних змін. Визначення заробітної плати на даний час трактується згідно з першою статтею Закону України "Про оплату праці" від 24.03.95р. № 108/95-ВР як: "Заробітна плата це винагорода, обчислена, як правило, в грошовій формі, яка по трудовій угоді власника або уповноваженого їм органом виплачується робітникові за виконану ним роботу.

Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконаної роботи, професійно-ділових якостей робітника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства".

Аналізуючи дане визначення, можна зробити такі висновки:

- виплата заробітної плати в Україні можливе проводитися і у вигляді натуроплати;
 - розміри даної плати підприємство може встановлювати самостійно.
- У даний час на Україні діють дві основні форми оплати праці:
- погодинна (виплата проводиться за відроблені години, як правило, – це заробітна плата керівників, службовців та допоміжних робітників);
 - відрядна (виплати проводяться за кількість виготовленої продукції, – це заробітна плата основних робітників).

Інші види заробітної плати є різновидністю цих форм. Оплата складається з основної, додаткової заробітної плати та інших заохочувальних та компенсуючих виплат.

Структуру заробітної плати на підставі другої статті існуючого Закону можна представити у вигляді такої таблиці.

Працюючий отримує "на руки" суму коштів, відмінну від нарахованої заробітної плати. Ця відмінність дорівнює сумі утримань із заробітної плати. Чинним законодавством України не тільки передбачено утримання із заробітної плати працівника, але і чітко обмежений перелік органів, яким надано таке право, а також визначений порядок, межі та розміри таких утримань.